

**(ОБРАЩАЕМ ВНИМАНИЕ, ЧТО НЕКОТОРЫЕ ФРАГМЕНТЫ РАБОТЫ
ИЗВЛЕЧЕНЫ ИЗ ДАННОГО ДОКУМЕНТА)**

ЗМЕСТ

РЕФЕРАТ.....	3
РЭФЕРАТ.....	4
SUMMARY.....	5
УСТУП.....	6
ГЛАВА 1 МІФАЛАГЕМА ЗЯМЛІ Ў СВЯДОМАСЦІ НАШЫХ ПРОДКАЎ.....	10
1.1 Міфалогія, даследаванні і дэфініцыя паняцця міфалагема.....	10
1.2 Канцэпт міфалагемы Зямлі.....	18
ГЛАВА 2 БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР – АДЛЮСТРАВАННЕ АДНОСІН ДА РОДНАЙ ЗЯМЛІ, ЯК ДА МАЦІ.....	24
2.1 Адлюстраванне міфалагемы Зямлі ў разнастайных відах, жанрах беларускага фальклору і літаратуры.....	24
ГЛАВА 3 РОЛЯ І ЗНАЧЭННЕ ФАЛЬКЛОРУ Ў ВЫХАВАННІ ПАТРЫЯТЫЗМУ.....	39
3.1 Фальклор як сродак выхавання і шлях пераадолення культурнага крызісу.....	39
ЗАКЛЮЧЭННЕ.....	52
СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ.....	56
ДАДАТАК А	60

РЕФЕРАТ

Структура и объем магистерской диссертации: работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованных источников и приложения. Общий объем дипломной работы составляет 61 страниц. Список использованных источников – 60 единиц.

Ключевые слова: БЕЛОРУССКИЙ ФОЛЬКЛОР, МИФОЛОГИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ, НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО, ПАТРИОТИЗМ, ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ, ЗЕМЛЯ, МАТЬ-ЗЕМЛЯ, МИФОЛОГИЯ, МИФОЛОГЕМА, ЛИТЕРАТУРА.

Объект исследования: белорусский фольклор.

Предмет исследования: изображение мифологемы Земли в белорусской народной культуре.

Цель исследования: проанализировать и указать значение мифологемы Земли в белорусском фольклоре.

Методы исследования: культурно-исторический, социокультурный, контекстуальный анализ художественного текста.

Полученные результаты и их новизна: рассмотрена концепция мифологемы Земли в контексте воспитания патриотизма и национального самосознания белорусов; определены роль и значение мифологемы Земли в белорусском фольклоре, мировоззрении предков и современных белорусов; предложены варианты патриотического воспитания с помощью фольклора, а также отражено его значение в современной жизни.

Достоверность материалов и результатов магистерской диссертации: методологическая основа исследования носит комплексный характер, все использованные в работе научные положения обоснованы и аргументированы, исследование проведено с учетом особенностей белорусского литературного и культурного наследия.

Область возможного практического применения: результаты работы могут быть использованы в учебных и воспитательных целях, при написании рефератов, работ по фольклористике и литературе.

РЭФЕРАТ

Структура і аб’ём магістарскай дысертацыі: праца складаецца з уводзінаў, трох глаў, заключэння, спіса выкарыстаных крыніц і дадатка. Агульны аб’ём дыпломнай работы – 61 старонкі. Спіс выкарыстаных крыніц – 60 адзінак.

Ключавыя словы: БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР, МІФАЛАГІЧНАЯ СВЯДОМАСЦЬ, НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ, ПАТРЫЯТЫЗМ, ПАТРЫЯТЫЧНАЕ ВЫХАВАННЕ, ЗЯМЛЯ, МАЦІ-ЗЯМЛЯ, МІФАЛОГІЯ, МІФАЛАГЕМА, ЛІТАРАТУРА.

Аб’ект даследавання: беларускі фальклор.

Прадмет даследавання: адлюстраванне міфалагемы Зямлі ў беларускай народнай культуры.

Мэта даследавання: прааналізаваць і ўказаць значэнне міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры.

Метады даследавання: культурна-гістарычны, сацыякультурны, кантэкстуальны аналіз мастацкага тэксту.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: разгледжана канцэпцыя міфалагемы Зямлі ў кантэксце выхавання патрыятызму і нацыянальнай самасвядомасці беларусаў; вызначаны роля і значэнне міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры, светаўспрыманні продкаў і сучасных беларусаў; прапанаваны варыянты патрыятычнага выхавання з дапамогай фальклору, а таксама адлюстравана яго значэнне ў сучасным жыцці.

Дакладнасць матэрыялаў і вынікаў магістарскай дысертацыі: метадалагічная база даследавання мае комплексны характар, усе навуковыя палажэнні, выкарыстаныя ў рабоце, абгрунтаваныя і аргументаваныя, даследаванне праведзена з улікам асаблівасцей беларускай літаратурнай і культурнай спадчыны.

Галіна магчымага практычнага прымянення: вынікі работы могуць быць выкарыстаны ў вучэбных і выхаваўчых мэтах, пры напісанні рэфератаў, работ па фалькларыстыцы і літаратуры.

SUMMARY

Structure and volume of the thesis: the work consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references and an appendix. The total volume of the diploma is 61 pages. List of sources used – 60.

Key words: Belarusian folklore, mythological consciousness, folk art, national identity, patriotism, patriotic education, earth, mother earth, mythology, mythologem, literature.

Object of work: the mythological consciousness of the people, reflected in Belarusian folklore.

Subject: depiction of the mythology of the Earth in Belarusian folk culture.

Purpose of the work: to analyze and indicate the meaning of the Earth mythology in Belarusian folklore.

Research methodology: cultural-historical, sociocultural, contextual, artistic analysis of the text.

The results obtained and their novelty: the concept of the Earth mythologeme is considered in the context of educating patriotism and national self-awareness of Belarusians; the role and significance of the Earth mythology in Belarusian folklore, the worldview of ancestors and modern Belarusians are determined; options for patriotic education using folklore are proposed, and its importance in modern life is also reflected.

Reliability of materials and results: the methodological basis of the study is uniform, all scientific provisions used in the work are substantiated and reasoned, the study was conducted taking into account the characteristics of the Belarusian literary and cultural heritage.

Area of possible application: the results of the work can be used for educational and educational purposes, when writing abstracts, works on folklore and literature.

УСТУП

У сучасных умовах глабалізацыі і інфармацыйнай трансфармацыі грамадства асаблівую актуальнасць набывае праблема захавання нацыянальнай ідэнтычнасці і выхавання патрыятызму сярод насельніцтва. Беларускі фальклор, які з'яўляецца неацэнным скарбам духоўнай спадчыны народа, утрымлівае ў сабе глыбінныя каштоўнасці, светапогляд і маральныя арыенціры, якія фарміраваліся на працягу стагоддзяў. Адной з ключавых міфалагем, якая пранізвае ўсю народную творчасць беларусаў, з'яўляецца міфалагема Зямлі, што адлюстроўвае сакральнае стаўленне да роднай зямлі як да маці-карміцелькі. Гэта міфалагема не толькі адлюстроўвае традыцыйныя ўяўленні нашых продкаў, але і ўтрымлівае ў сабе глыбокі патрыятычны патэнцыял, які можа быць эфектыўна выкарыстаны ў сучасным выхаваўчым працэсе.

Актуальнасць даследавання абумоўлена неабходнасцю пераасэнсавання ролі фальклору ў сістэме патрыятычнага выхавання ў кантэксце сучасных выклікаў. У эпоху глабалізацыі і масавай культуры адбываецца размыванне нацыянальных межаў, страта культурнай самабытнасці і традыцыйных каштоўнасцей. Гэтыя працэсы ствараюць пагрозу для захавання нацыянальнай ідэнтычнасці беларускага народа і патрабуюць распрацоўкі новых падыходаў да патрыятычнага выхавання, заснаваных на глыбокім разуменні і творчым пераасэнсаванні нацыянальных культурных традыцый. Фальклор, які захоўвае ў сабе архетыпічныя вобразы і міфалагемы, у тым ліку міфалагему Зямлі, можа стаць эфектыўным інструментам фарміравання нацыянальнай самасвядомасці і патрыятычных пачуццяў.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца беларускі фальклор як комплексная сістэма народных ведаў, вераванняў і каштоўнасцей, якая адлюстроўвае светапогляд і духоўны вопыт беларускага народа.

Прадметам даследавання выступае міфалагема Зямлі ў беларускім фальклоры як сродак выхавання патрыятызму.

Мэта даследавання – выявіць і прааналізаваць патрыятычны патэнцыял беларускага фальклору праз прызму міфалагемы Зямлі і вызначыць шляхі яго эфектыўнага выкарыстання ў сучасным выхаваўчым працэсе.

Для дасягнення пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

1. Даследаваць паняцце міфалагемы і асаблівасці міфалагемы Зямлі ў свядомасці нашых продкаў, яе ролю ў фарміраванні светапогляду беларускага народа.

2. Прааналізаваць адлюстраванне міфалагемы Зямлі ў разнастайных відах і жанрах беларускага фальклору, выявіць яе сувязь з патрыятычнымі пачуццямі і любоўю да Радзімы.

3. Вызначыць ролю і значэнне фальклору ў выхаванні патрыятызму ў сучасных умовах, распрацаваць рэкамендацыі па выкарыстанні фальклорных матэрыялаў у патрыятычным выхаванні.

У працэсе даследавання выкарыстоўваліся наступныя метады: агульнанавуковыя (аналіз, сінтэз, параўнанне, абагульненне, сістэмны падыход) і спецыяльна-юрыдычныя (фармальна-юрыдычны, параўнальна-прававы, гісторыка-прававы).

Тэарэтычнай асновай даследавання сталі працы вядомых даследчыкаў у галіне фалькларыстыкі, міфалогіі, этнаграфіі і культуралогіі. Важнае значэнне для разумення сутнасці міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры маюць працы А. М. Афанасьева, Б. А. Рыбакова, У. М. Тапарова, Т. І. Шамякінай, якія даследавалі міфалагічныя ўяўленні славян і іх адлюстраванне ў народнай творчасці. Тэарэтычныя аспекты фальклору як культурнай з'явы і яго ролі ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці раскрываюцца ў працах В. П. Анікіна, В. Я. Гусева, Б. М. Пуцілава. Асаблівую каштоўнасць для даследавання прадстаўляюць працы беларускіх навукоўцаў, прысвечаныя вывучэнню беларускага фальклору і яго выхаваўчага патэнцыялу.

Навуковая навізна даследавання заключаецца ў комплексным аналізе міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры з пункту гледжання яе патрыятычнага патэнцыялу. У працы ўпершыню сістэматызаваны і прааналізаваны разнастайныя фальклорныя жанры, у якіх знаходзіцца адлюстраванне міфалагема Зямлі, выяўлены яе сэнсавыя і сімвалічныя аспекты, якія спрыяюць фарміраванню патрыятычных пачуццяў. Прапанаваны новы падыход да выкарыстання фальклорных матэрыялаў у сістэме патрыятычнага выхавання, які ўлічвае сучасныя сацыякультурныя рэаліі і псіхалагічныя асаблівасці ўспрымання традыцыйнай культуры сучаснай моладдзю.

Практычная значнасць даследавання вызначаецца магчымасцю выкарыстання яго вынікаў у адукацыйным працэсе, у распрацоўцы праграм патрыятычнага выхавання, у культурна-асветніцкай дзейнасці. Матэрыялы даследавання могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы вучэбных дапаможнікаў па беларускай літаратуры, фалькларыстыцы, культуралогіі, а таксама пры арганізацыі пазакласных мерапрыемстваў, накіраваных на фарміраванне патрыятычных пачуццяў і нацыянальнай самасвядомасці.

Ступень навуковай распрацаванасці тэмы характарызуецца шырокім спектрам даследаванняў у галіне беларускага фальклору, міфалогіі і

этнаграфіі, аднак праблема выкарыстання міфалагемы Зямлі ў патрыятычным выхаванні застаецца недастаткова вывучанай. Значны ўклад у даследаванне беларускай міфалогіі і фальклору ўнеслі такія навукоўцы, як Т. І. Шамякіна, І. В. Казакова, В. С. Новак. У сваіх працах Т. І. Шамякіна глыбока аналізуе міфалагічную сістэму беларусаў, выяўляе яе спецыфічныя рысы і сувязь з агульнаславянскай міфалогіяй [56]. Асаблівую ўвагу яна надае архетыпічным вобразам і міфалагемам, якія фарміруюць нацыянальную карціну свету беларусаў. І. В. Казакова ў сваіх працах даследуе сімваліку і семантыку славянскіх міфалагем на матэрыяле беларускага фальклору, выяўляе іх ролю ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці [20]. Яе даследаванні дазваляюць глыбей зразумець сутнасць міфалагемы Зямлі і яе значэнне ў духоўнай культуры беларусаў.

Важны ўклад у вывучэнне беларускага фальклору і яго сувязі з міфалагічнымі ўяўленнямі ўнеслі працы расійскіх даследчыкаў. А. М. Афанасьеў у фундаментальнай працы «Паэтычныя погляды славян на прыроду» раскрывае глыбінныя сэнсы міфалагічных уяўленняў славян, у тым ліку звязаных з культам Зямлі [5]. Б. А. Рыбакоў у працы «Язычніцтва старажытных славян» даследуе эвалюцыю міфалагічных уяўленняў славян, іх сувязь з абрадамі і рытуаламі, што дазваляе лепш зразумець сакральнае стаўленне нашых продкаў да Зямлі [45]. У. М. Тапароў у сваіх даследаваннях раскрывае сутнасць міфапаэтычнага мыслення і яго адлюстраванне ў фальклору, што дае ключ да разумення глыбінных сэнсаў міфалагемы Зямлі [52].

Значную цікавасць для нашага даследавання прадстаўляюць працы этнографаў і фалькларыстаў XIX – пачатку XX стагоддзя, якія сабралі і сістэматызавалі багаты фактычны матэрыял па беларускім фальклору. П. В. Шэйн у сваіх «Матэрыялах для вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю» прадставіў шырокую панараму народнай творчасці беларусаў, у тым ліку звязанай з уяўленнямі пра Зямлю [60]. А. К. Сержпутоўскі ў працы «Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў» зафіксаваў шматлікія народныя вераванні, звязаныя з сакралізацыяй Зямлі [47]. Гэтыя працы з'яўляюцца каштоўнай крыніцай для вывучэння міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклору.

Структура работы абумоўлена мэтай і задачамі даследавання і складаецца з уступу, трох глаў, заключэння, спіса выкарыстаных крыніц і дадатку.

Ва ўступе абгрунтоўваецца актуальнасць тэмы даследавання, вызначаюцца аб'ект, прадмет, мэта і задачы, характарызуюцца метады даследавання, раскрываецца навуковая навізна і практычная значнасць работы, а таксама ступень навуковай распрацаванасці тэмы.

У першай главе разглядаюцца тэарэтычныя аспекты паняцця «міфалагема», яго сутнасць і значэнне ў культуры, а таксама асаблівасці міфалагемы Зямлі ў свядомасці беларусаў. Аналізуюцца розныя падыходы да вывучэння міфалагем у навуковай літаратуры, прасочваецца эвалюцыя ўяўленняў пра Зямлю ў міфалагічнай свядомасці нашых продкаў, выяўляюцца яе асноўныя сэнсавыя і сімвалічныя аспекты.

У другой главе аналізуецца адлюстраванне міфалагемы Зямлі ў розных відах і жанрах беларускага фальклору. Даследуюцца абрадавыя песні, казкі, легенды, паданні, прыказкі і прымаўкі, у якіх знаходзіць выяўленне сакральнае стаўленне да Зямлі як да маці-карміцелькі. Выяўляецца сувязь паміж міфалагемай Зямлі і патрыятычнымі пачуццямі, любоўю да Радзімы, якія знаходзяць адлюстраванне ў фальклорных творах.

У трэцяй главе разглядаецца патрыятычны патэнцыял беларускага фальклору і магчымасці яго выкарыстання ў сучасным выхаваўчым працэсе. Аналізуюцца праблемы культурнага крызісу і шляхі яго пераадолення з дапамогай традыцыйнай культуры. Прапануюцца канкрэтныя формы і метады выкарыстання фальклорных матэрыялаў у патрыятычным выхаванні з улікам сучасных сацыякультурных рэалій і псіхалагічных асаблівасцей успрымання традыцыйнай культуры сучаснай моладдзю.

У заключэнні падводзяцца вынікі даследавання, фармулююцца асноўныя высновы, вызначаюцца перспектывы далейшага вывучэння праблемы.

Спіс выкарыстаных крыніц уключае навуковую літаратуру па праблеме даследавання, а таксама крыніцы фальклорных матэрыялаў.

У дадатку прадстаўлены дадатковыя матэрыялы, якія ілюструюць асноўныя палажэнні даследавання.

ГЛАВА 1

МІФАЛАГЕМА ЗЯМЛІ Ё СВЯДОМАСЦІ НАШЫХ ПРОДКАЎ

1.1 Міфалогія, даследаванні і дэфініцыя паняцця міфалагема

Актуальнасць даследавання міфалагем у кантэксце беларускага фальклору абумоўлена неабходнасцю глыбокага асэнсавання духоўнай спадчыны народа як асновы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці і патрыятычнага выхавання. Міфалагічныя ўяўленні беларусаў, адлюстраваныя ў фальклоры, з'яўляюцца ўнікальнай крыніцай інфармацыі пра светапогляд, каштоўнасці і маральныя арыенціры нашых продкаў. У сучасных умовах глабалізацыі і культурнай уніфікацыі звяртанне да міфалагічных вытокаў нацыянальнай культуры набывае асаблівую значнасць для захавання культурнай ідэнтычнасці.

Асноўныя падыходы навукоўцаў да разумення сутнасці тэрміна «міфалогія» можна прадставіць наступным чынам:

1. Філасофска-анталагічны падыход (А. Ф. Лосеў, К. Хюбнер): разглядае міф як неабходную катэгорыю свядомасці і быцця, як рэальнасць, а не фікцыю ці фантастычны вымысел. Міфалогія ў гэтым кантэксце выступае як форма светаразумення, якая адлюстроўвае рэальнасць у спецыфічных вобразах і сімвалах.

2. Этналагічны падыход (Дж. Фрэзер, Б. Маліноўскі): разглядае міфалогію як сукупнасць міфаў, якія выконваюць пэўныя функцыі ў жыцці грамадства. Міфы ў гэтым падыходзе выступаюць як сродак рэгуляцыі сацыяльных адносін, захавання традыцый і перадачы каштоўнасцей.

3. Структуралісцкі падыход (К. Леві-Строс, Р. Барт): разглядае міф як універсальную структуру, якая арганізуе мысленне і культуру. Міфалогія ў гэтым падыходзе выступае як сістэма знакаў і сімвалаў, якія ўтвараюць пэўную мову культуры.

4. Псіхааналітычны падыход (З. Фрэйд, К. Г. Юнг): разглядае міф як праяўленне калектыўнага несвядомага, як адлюстраванне архетыпаў. Міфалогія ў гэтым падыходзе выступае як сістэма сімвалаў, якія адлюстроўваюць глыбінныя псіхічныя працэсы.

5. Культуралагічны падыход (Е. М. Меляцінскі, Ю. М. Лотман): разглядае міф як асаблівую форму культуры, якая ўплывае на развіццё мастацтва, літаратуры, рэлігіі. Міфалогія ў гэтым падыходзе выступае як крыніца вобразаў, сюжэтаў і матываў для культурнай творчасці.

6. Лінгвістычны падыход (А. А. Патабня, М. І. Талстой): разглядае міф як асаблівую форму мовы, як сродак выражэння пэўных ідэй і ўяўленняў. Міфалогія ў гэтым падыходзе выступае як сістэма моўных вобразаў і метафар, якія адлюстроўваюць спецыфіку нацыянальнай карціны свету.

Разгледзім больш падрабязна кожны з гэтых падыходаў, каб лепш зразумець сутнасць міфалогіі і міфалагемы.

Філасофска-анталагічны падыход да разумення міфалогіі найбольш грунтоўна прадстаўлены ў працах А. Ф. Лосева, асабліва ў яго фундаментальным даследаванні «Дыялектыка міфа». Паводле Лосева, міф – гэта не проста выдумка ці фантазія, а «найвышэйшая па сваёй канкрэтнасці, максімальна інтэнсіўная і ў найвялікшай ступені напружаная рэальнасць» [15, с. 30].

Міф, на думку філосафа, з'яўляецца неабходнай катэгорыяй свядомасці і быцця, ён не супрацьстаіць рэальнасці, а ўяўляе сабой асаблівую форму яе асэнсавання. Лосеў падкрэслівае, што міф – гэта не схема, не алегорыя, не паэтычны твор і не рэлігійнае стварэнне, а само жыццё.

Нямецкі філосаф Карл Хюбнер развівае гэтую думку ў сваёй працы «Ісціна міфа», дзе сцвярджае, што міф мае сваю ўласную рацыянальнасць і логіку, якія адрозніваюцца ад навуковых, але не менш абгрунтаваныя. Ён піша, што міф выконвае асноўную функцыю ў цывілізацыях, выражаючы вераванні, ахоўваючы маральныя прынцыпы і прапануючы правілы для практычнага жыцця.

У рамках філасофска-анталагічнага падыходу міф разглядаецца як асаблівая форма быцця, якая мае сваю ўласную логіку і заканамернасці. Міфалогія ў гэтым кантэксце выступае не проста як сукупнасць міфаў, а як цэласная сістэма светаразумення, якая арганізуе ўсе сферы жыцця чалавека і грамадства.

Этналагічны падыход да вывучэння міфалогіі звязаны з імёнамі такіх вучоных, як Джэймс Джордж Фрэзер, Браніслаў Маліноўскі, Эдвард Тайлар. Гэты падыход разглядае міф у кантэксце культуры і сацыяльнай арганізацыі грамадства, вывучае яго функцыі і ролю ў жыцці людзей.

Фрэзер у сваім даследаванні «Залатая галіна» на аснове сабранага велізарнага аб'ёму фактычнага матэрыялу выявіў сувязь паміж першабытнымі вераваннямі і сучаснымі рэлігіямі. На яго думку, чалавецтва прайшло тры этапы свайго развіцця: стадыю магіі, стадыю рэлігіі і стадыю навукі [53, с. 10].

Маліноўскі, у сваю чаргу, падкрэсліваў практычную функцыю міфа ў жыцці грамадства. Ён лічыў, што міф не проста тлумачыць свет, але і легітымлізуе сацыяльны парадак, абгрунтоўвае існуючыя інстытуты і практыкі, забяспечвае пераемнасць традыцый.

Этналагічны падыход дазваляе зразумець, як міфы функцыянуюць у розных культурах, як яны ўплываюць на сацыяльную арганізацыю і паводзіны людзей. Гэты падыход асабліва важны для разумення ролі міфалогіі ў традыцыйных грамадствах, у тым ліку і ў беларускай народнай культуры.

Структуралісцкі падыход да вывучэння міфалогіі найбольш поўна прадстаўлены ў працах французскага антраполога Клода Леві-Строса. У сваіх даследаваннях ён імкнуўся выявіць універсальныя структуры, якія ляжаць у аснове міфаў розных народаў свету.

Леві-Строс абверг канцэпцыю Люсьена Леві-Бруля аб «далагічным» характары міфалагічнага мыслення і даказаў патэнцыяльную роднасць логікі першабытнага мыслення і мыслення сучаснага чалавека. Ён сцвярджаў, што міфалагічнае мысленне заўсёды было рацыянальным і магло нават быць крыніцай для «неалітычнай тэхнічнай рэвалюцыі» [27, с. 12].

Паводле Леві-Строса, міф – гэта структура, якая складаецца з элементаў, якія ўтвараюць пэўныя апазіцыі (напрыклад, жыццё-смерць, прырода-культура, мужчынскае-жаночае). Гэтыя апазіцыі ўтвараюць сістэму, якая дазваляе чалавеку арганізаваць сваё мысленне і ўспрыманне свету.

Структуралісцкі падыход дазваляе выявіць глыбінныя структуры міфаў, якія могуць быць нябачнымі пры павярхоўным аналізе. Гэты падыход асабліва карысны для параўнальнага аналізу міфаў розных народаў, для выяўлення агульных і спецыфічных рысаў у іх міфалагічных сістэмах.

Псіхааналітычны падыход да вывучэння міфалогіі звязаны з імёнамі Зігмунда Фрэйда і Карла Густава Юнга. Гэты падыход разглядае міф як праяўленне псіхічных працэсаў, як сімвалічнае выражэнне несвядомых жаданняў і страхав.

Фрэйд бачыў у міфах праяўленне падаўленых сексуальных жаданняў, якія выцяснююцца ў сферу несвядомага і праяўляюцца ў сімвалічнай форме. Ён выкарыстоўваў міфы для тлумачэння псіхічных працэсаў, напрыклад, міф пра Эдыпа для апісання дзіцячага псіхасексуальнага развіцця.

Юнг, у адрозненне ад Фрэйда, разглядаў міфы як праяўленне калектыўнага несвядомага, як адлюстраванне архетыпаў – універсальных псіхічных структур, якія ўласцівы ўсім людзям. Архетыпы, паводле Юнга, праяўляюцца ў міфах, снах, мастацкай творчасці і рэлігійных уяўленнях.

Псіхааналітычны падыход дазваляе зразумець псіхалагічную аснову міфаў, іх сувязь з глыбіннымі псіхічнымі працэсамі. Гэты падыход асабліва карысны для разумення сімвалікі міфаў, іх эмацыйнага ўздзеяння на чалавека.

Культуралагічны падыход да вывучэння міфалогіі прадстаўлены ў працах такіх даследчыкаў, як Е. М. Меляцінскі, Ю. М. Лотман, М. І. Талстой.

Гэты падыход разглядае міф як асаблівую форму культуры, якая ўплывае на развіццё мастацтва, літаратуры, рэлігіі.

Меляцінскі ў сваёй працы «Паэтыка міфа» падкрэслівае, што міф – гэта не толькі архаічная форма свядомасці, але і крыніца вобразаў, сюжэтаў і матываў для мастацкай творчасці. Ён піша: «Міфалагічнае мысленне падразумявае немагчымасць падзялення суб'екта і аб'екта, прадмета і знака, рэчы і слова, істоты і імені» [30, с. 165].

Лотман разглядае міф як асаблівую семіятычную сістэму, якая арганізуе культурную прастору. Ён падкрэслівае, што міф не проста адлюстроўвае рэальнасць, але і стварае яе, фарміруе пэўную мадэль свету.

Культуралагічны падыход дазваляе зразумець ролю міфалогіі ў развіцці культуры, яе ўплыў на мастацкую творчасць, літаратуру, рэлігію. Гэты падыход асабліва важны для разумення трансфармацыі міфалагічных вобразаў і сюжэтаў у розных культурных кантэкстах.

Лінгвістычны падыход да вывучэння міфалогіі звязаны з імёнамі такіх даследчыкаў, як А. А. Патабня, М. І. Талстой, В. У. Іваноў, У. М. Тапароў. Гэты падыход разглядае міф як асаблівую форму мовы, як сродак выражэння пэўных ідэй і ўяўленняў.

Патабня лічыў, што стварэнне міфаў – гэта вынік мэтанакіраванай стваральнай дзейнасці. З'явы прыроды, захоўваючы сваю ідэнтычнасць, становяцца адначасова ўвасабленнем звышнатуральных сіл. Ён падкрэсліваў сувязь паміж мовай і міфам, бачыў у слове асноўны элемент міфатворчасці.

Талстой у сваіх працах па славянскай міфалогіі і этналінгвістыцы разглядаў міф як частку народнай культуры, як сістэму ўяўленняў, якая адлюстроўваецца ў мове, абрадах, вераваннях. Ён падкрэсліваў, што мова захоўвае ў сабе старажытныя міфалагічныя ўяўленні, якія могуць быць рэканструяваны праз аналіз моўных фактаў.

Лінгвістычны падыход дазваляе зразумець сувязь паміж мовай і міфам, выявіць міфалагічныя ўяўленні, якія захаваліся ў мове. Гэты падыход асабліва карысны для рэканструкцыі старажытных міфалагічных уяўленняў, якія не захаваліся ў чыстым выглядзе, але адлюстраваліся ў мове.

Пасля разгляду асноўных падыходаў да вывучэння міфалогіі, звернемся да паняцця «міфалагема», якое з'яўляецца цэнтральным для нашага даследавання.

Тэрмін «міфалагема» ўпершыню быў уведзены ў навуковы ўжытак К. Г. Юнгам і К. Керэны ў іх сумеснай працы «Уводзіны ў сутнасць міфалогіі». Яны вызначылі міфалагему як асноўную структурную адзінку міфа, якая мае самастойную семантыку і можа пераходзіць з аднаго міфа ў іншы.

У сучаснай навуцы існуе некалькі падыходаў да разумення паняцця «міфалагема». Валянціна Аўраамаўна Маслава вызначае міфалагему як

важны для міфа персанаж або сітуацыю, як «галоўнага героя» міфа, які можа пераходзіць з аднаго міфа ў іншы. Яна падкрэслівае, што ў аснове міфалагемы ляжыць архетып ці «калектыўнае несвядомае» [29, с. 8].

Ірына Валер'еўна Казакова дае іншае азначэнне: «Міфалагема – гэта адзінка міфалагічнай сістэмы, якая мае самастойную семантыку. З адной міфалагемай звязаны нейкі пэўны міф, і ў гэтых выпадках паняцце міфалагемы сінанімічна паняццю "міф" або шэрагу міфалагічных уяўленняў» [20, с. 10].

Такім чынам, міфалагема – гэта структурная адзінка міфа, якая мае самастойную семантыку і можа функцыянаваць у розных культурных кантэкстах. Міфалагемы з'яўляюцца своеасаблівымі «будаўнічымі блокамi» міфалагічнай сістэмы, якія могуць камбінавацца і трансфармавацца ў розных міфах.

Даследаванне міфалагем дазваляе выявіць глыбінныя структуры міфалагічнай свядомасці, зразумець, як фарміруюцца і трансфармуюцца міфалагічныя ўяўленні. Гэта асабліва важна для разумення беларускай народнай культуры, у якой захаваліся шматлікія міфалагічныя ўяўленні.

Структурна-семантычны аналіз міфалагем дазваляе выявіць іх функцыі ў культуры, іх сувязь з рытуаламі, абрадамі, вераваннямі. Гэты аналіз таксама дапамагае зразумець, як міфалагічныя ўяўленні ўплываюць на фарміраванне нацыянальнай карціны свету, на светапогляд і светаўспрыманне народа.

У беларускай міфалогіі існуе шэраг міфалагем, якія адлюстроўваюць спецыфіку нацыянальнага светаўспрымання. Адной з такіх міфалагем з'яўляецца міфалагема Зямлі, якая займае цэнтральнае месца ў беларускай народнай культуры.

Беларускі народ, як і іншыя народы свету, за шматвяковую гісторыю стварыў багацейшы фальклор, які вызначаецца надзвычайным паэтычным характам, разнастайнасцю зместу, шматграннасцю адлюстравання сацыяльнага, грамадскага жыцця, унутранага свету чалавека, яго светабачання і светаўспрымання, назіраннямі за навакольнай прыродай.

Фальклорная спадчына беларусаў – гэта ўнікальны ўклад народа ў скарбніцу сусветнай культуры. Дастаткова вялікая колькасць легенд, казак, прыказак і прымавак, якія захаваліся з даўніны, з'яўляюцца невычэрпнай крыніцай для літаратурных празаічных і вершаваных твораў, натхнення і асновай шматлікіх твораў мастацтва, даследаванняў у розных галінах навукі.

Асноўныя школы і напрамкі ў даследаванні міфалогіі развіваліся ў рамках вышэйапісаных падыходаў, але кожная з іх мае свае спецыфічныя асаблівасці і метадалогію. Структуралізм, прадстаўлены працамі К. Леві-Строса, Р. Барта, У. Проппа, фокусуецца на выяўленні ўніверсальных структур міфаў, іх элементаў і адносін паміж імі.

Псіхааналітычны падыход, развіты З. Фрэйдам, К. Г. Юнгам, Дж. Кэмпбелам, канцэнтруецца на псіхалагічных аспектах міфаў, іх сувязі з несвядомым і архетыпамі. Сімвалічная школа, прадстаўленая Э. Касірэрам, М. Эліадэ, разглядае міф як сімвалічную форму культуры, як спосаб арганізацыі і структуравання рэальнасці.

Сацыялагічная школа, звязаная з імёнамі Э. Дзюркгейма, Б. Маліноўскага, разглядае міф як сацыяльны феномен, які выконвае пэўныя функцыі ў грамадстве. Рытуальна-міфалагічная школа, прадстаўленая Дж. Фрэзерам, С. Х. Хукам, вывучае сувязь паміж міфам і рытуалам, разглядае міф як вербальны кампанент рытуала.

Параўнальна-гістарычная міфалогія, развітая Ф. М. Мюлерам, А. М. Афанасьевым, займаецца параўнальным аналізам міфаў розных народаў, выяўленнем іх агульных рысаў і гістарычных сувязей. Кожная з гэтых школ унесла свой уклад у разуменне прыроды і функцый міфа, у вывучэнне міфалагічных сістэм розных народаў.

Тыпалогія міфалагем з'яўляецца важным аспектам даследавання міфалогіі. Міфалагемы могуць быць класіфікаваны па розных крытэрыях: па іх функцыях у міфалагічнай сістэме, па іх семантыцы, па іх сувязі з пэўнымі сферамі жыцця.

Па функцыях у міфалагічнай сістэме можна вылучыць касмаганічныя міфалагемы (звязаныя са стварэннем свету), антрапаганічныя (звязаныя са стварэннем чалавека), эсхаталагічныя (звязаныя з канцом свету), героічныя (звязаныя з подзвігамі герояў) і іншыя.

Па семантыцы міфалагемы могуць быць звязаны з прыроднымі з'явамі (сонца, месяц, зоркі, вада, зямля), з жывёламі (воўк, мядзведзь, змяя), з раслінамі (дуб, бяроза, яблыня), з людзьмі (маці, бацька, дзіця) і іншымі аб'ектамі.

Па сувязі з пэўнымі сферамі жыцця можна вылучыць міфалагемы, звязаныя з земляробствам, з паляваннем, з сямейным жыццём, з вайной і іншымі сферамі дзейнасці чалавека.

Функцыянаванне міфалагем у культуры з'яўляецца складаным і шматгранным працэсам. Міфалагемы не толькі захоўваюцца ў традыцыйнай культуры, але і трансфармуюцца, набываюць новыя значэнні і функцыі ў розных культурных кантэкстах.

У традыцыйнай культуры міфалагемы функцыянуюць у рытуалах, абрадах, вераваннях, фальклоры. Яны арганізуюць культурную прастору, структуруюць час і прастору, рэгулююць сацыяльныя адносіны.

У сучаснай культуры міфалагемы працягваюць функцыянаваць, але ў трансфармаваным выглядзе. Яны праяўляюцца ў мастацкай літаратуры, у кінематографе, у рэкламе, у масавай культуры. Міфалагемы становяцца

сродкам выражэння пэўных ідэй і каштоўнасцей, сродкам камунікацыі і ўздзеяння на аўдыторыю.

Такім чынам, даследаванне міфалогіі і міфалагем дазваляе глыбей зразумець культуру народа, яго светапогляд і светаўспрыманне. Гэта асабліва важна для разумення беларускай народнай культуры, у якой захаваліся шматлікія міфалагічныя ўяўленні.

Даследаванне міфалагемы Зямлі як асноўнай семантычнай адзінкі міфалогіі дапаможа правільна зразумець касмічнасць светаўспрымання нашых продкаў, вытокі і бяздоннае багацце нацыянальнай культуры, асаблівасцей нацыянальнага характару, спецыфікі этнічнай свядомасці і этнапсіхалогіі.

Падсумоўваючы, можна сказаць, што міфалогія – гэта асаблівая сімвалічная сістэма, пры дапамозе якой нашы продкі тлумачылі свет. Гэта перш за ўсё светапогляд, праз даследаванне якога магчыма больш грунтоўна даведацца аб жыцці і светаўспрыманні людзей таго часу. Сучасныя даследчыкі звычайна звяртаюць увагу на тое, што міфалогія – народны аналаг навукі, бо яна занатавала найбагацейшыя веды нашых продкаў пра прыроду.

На нашу думку, міф – народная філасофія, філасофія ў вобразах. Гэта важна для філолагаў-літаратуразнаўцаў, таму што літаратура заўсёды ставіла і вырашала тыя ці іншыя філасофскія праблемы. Аднак найбольш цесна аб'ядноўвае прыгожае пісьменства і міфалогію сам тып мыслення, заснаваны на фантазіі.

Для міфалагічнай свядомасці ўсё касмалагізавана, паколькі нашыя продкі лічылі, што ўсё навокал уваходзіць у склад космасу, належыць яму. Першабытныя людзі адухаўлялі літаральна ўсё: не толькі магутныя касмічныя сілы, прыродныя стыхіі, але і адметнасці рэльефу, дробныя прыродныя аб'екты – раўчкі, валуны, дрэвы.

На іх погляд, усё гэта мела душу, магло адчуваць і дзейнічаць – нават знешне нежывыя, нерухомыя аб'екты. Рэшткі такіх уяўленняў трывала захаваліся ў фальклоры, напрыклад, беларусы вераць у тое, што на Купалле дрэвы размаўляюць і перамяшчаюцца.

Але сёння і навука пацвярджае старажытныя погляды. Так, з дапамогай прыбораў вучоныя даказалі, што расліны маюць своеасаблівую нервовую сістэму, актыўна рэагуюць на знешнія раздражняльнікі. Растуць крышталі. Вада – жывая і надзвычай інфармацыйна ўмяшчальная істота, што адлюстравана ў беларускіх замовах, дзе яна нават называецца ўласнымі імёнамі [17, с. 57].

Міфалагічная свядомасць характарызуецца сінкрэтызмам – непадзельнасцю, злітнасцю розных формаў свядомасці. У міфе яшчэ не

адасобіліся мастацкая, навуковая, рэлігійная, філасофская формы грамадскай свядомасці. Міф аб'ядноўвае ў сабе ўсе гэтыя формы, ён з'яўляецца і мастацтвам, і навукай, і рэлігіяй, і філасофіяй адначасова.

Адной з важнейшых рысаў міфалагічнай свядомасці з'яўляецца яе канкрэтнасць. Міф не аперыруе абстрактнымі паняццямі, ён заўсёды канкрэтны, вобразны. Міфалагічнае мысленне не аддзяляе агульнае ад прыватнага, ідэальнае ад матэрыяльнага, суб'ектыўнае ад аб'ектыўнага.

Міфалагічная свядомасць таксама характарызуецца антрапамарфізмам – пераносам чалавечых якасцяў на прыродныя з'явы і аб'екты. У міфе прырода ажыўляецца, надзяляецца чалавечымі рысамі і паводзінамі. Сонца, месяц, зоркі, вецер, вада, зямля – усё гэта ўспрымаецца як жывыя істоты, якія могуць дзейнічаць, адчуваць, мысліць.

Міфалагічная свядомасць арганізуе свет у сістэму бінарных апазіцый: жыццё-смерць, дзень-ноч, верх-ніз, правае-левае, мужчынскае-жаночае. Гэтыя апазіцыі дапамагаюць структураваць свет, зрабіць яго зразумелым і ўпарадкаваным.

Такім чынам, міфалагічная свядомасць – гэта асаблівы тып мыслення, які характарызуецца сінкрэтызмам, канкрэтнасцю, антрапамарфізмам, бінарнымі апазіцыямі. Гэты тып мыслення быў уласцівы нашым продкам і працягвае ўплываць на сучасную культуру.

Міфалагема як структурная адзінка міфа з'яўляецца носбітам пэўнага сэнсу, які можа быць рэалізаваны ў розных культурных кантэкстах. Міфалагемы функцыянуюць не толькі ў міфах, але і ў фальклоры, літаратуры, мастацтве, рэлігіі, ідэалогіі.

У беларускай народнай культуры існуе шэраг міфалагем, якія адлюстроўваюць спецыфіку нацыянальнага светаўспрымання. Адной з такіх міфалагем з'яўляецца міфалагема Зямлі, якая займае цэнтральнае месца ў беларускай народнай культуры.

Міфалагема Зямлі ў беларускай народнай культуры звязана з уяўленнямі пра Зямлю як жывую істоту, як маці-карміцельку, якая дае жыццё, гадуе, корміць, поіць, якую трэба берагчы, абараняць і захоўваць. Гэтыя ўяўленні знайшлі сваё адлюстраванне ў розных жанрах беларускага фальклору: у прыказках, прымаўках, песнях, казках, легендах, паданнях.

Міфалагема Зямлі з'яўляецца адной з найбольш старажытных і ўніверсальных міфалагем, якая прысутнічае ў міфалогіях розных народаў свету. Яна звязана з асноўнымі экзістэнцыяльнымі пытаннямі чалавечага быцця: нараджэннем, жыццём, смерцю, адраджэннем.

У беларускай народнай культуры міфалагема Зямлі мае шматлікія аспекты і праяўленні. Яна звязана з уяўленнямі пра Зямлю як аснову

светабудовы, як крыніцу жыцця, як месца пражывання чалавека, як маці ўсяго жывога.

Вывучэнне міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры дазваляе глыбей зразумець светапогляд і светаўспрыманне нашых продкаў, іх адносіны да прыроды, да роднай зямлі, да жыцця і смерці. Гэта таксама дапамагае зразумець вытокі патрыятызму, любові да роднай зямлі, якія з'яўляюцца важнымі каштоўнасцямі беларускай культуры.

Такім чынам, даследаванне міфалогіі і міфалагем дазваляе глыбей зразумець культуру народа, яго светапогляд і светаўспрыманне. Гэта асабліва важна для разумення беларускай народнай культуры, у якой захаваліся шматлікія міфалагічныя ўяўленні.

Падводзячы вынікі, можна сказаць, што міфалогія – гэта складаная і шматгранная з'ява, якая адлюстроўвае спецыфіку нацыянальнага светаўспрымання і светаразумення. Яна з'яўляецца важнай часткай культурнай спадчыны народа, крыніцай вобразаў, сюжэтаў, матываў для мастацкай творчасці.

Вывучэнне міфалогіі і міфалагем дазваляе не толькі рэканструяваць старажытныя ўяўленні, але і зразумець іх уплыў на сучасную культуру, на фарміраванне нацыянальнай ідэнтычнасці і патрыятычных пачуццяў. Гэта робіць даследаванне міфалогіі асабліва актуальным у кантэксце сучасных задач па захаванні культурнай спадчыны і выхаванні патрыятызму.

1.2 Канцэпт міфалагемы Зямлі

Даследаванне міфалагемы Зямлі як фундаментальнай катэгорыі народнага светаўспрымання набывае асаблівую актуальнасць у кантэксце сучасных працэсаў глабалізацыі і пошуку нацыянальнай ідэнтычнасці. Разуменне глыбіннай сувязі беларускага народа з роднай зямлёй дазваляе не толькі рэканструяваць міфалагічную карціну свету нашых продкаў, але і выявіць важныя каштоўныя арыенціры, неабходныя для фарміравання нацыянальнай самасвядомасці і патрыятычнага выхавання сучаснага пакалення.

Усе міфы і паданні аб стварэнні свету, якія маюць славянскае, нясуць у сабе рэлігійную частку, што звязана з хрысціянскім вераваннем. Аснову гэтага складае паняцце дуалізму – раўнапраўнае існаванне добрага і дрэннага, добра і зла. Ва ўсходніх славян існуе шмат разнастайных паданняў пра стварэнне навакольнага свету: жывёл, чалавека, раслін, камянёў.

Нягледзячы на тое, што з часу іх узнікнення прайшло нямала тысячагоддзяў, у іх усё яшчэ можна заўважыць тую міфалагічную аснову, якая адлюстроўвае ўяўленне старажытных славян аб будове свету. Гэта сведчыць пра ўстойлівасць архаічных уяўленняў у народнай свядомасці.

Вялікае распаўсюджанне набыў дуалістычны міф аб тым, што ўсё навокал было створана Богам і яго памочнікам, які, у выніку, стане яго галоўным ворагам. Гэта рэлігійная супрацьлегласць Бог-стваральнік – Сатана-парушальнік. Богам створана ўсё прыгожае, добрае і карыснае, напрыклад урадлівая зямля.

Сатана ж стварыў горы і балоты, бо не захачеў прамаўляць пры стварэнні імя Госпада. У гэтым і ёсць сутнасць рэлігійнага пласта касмаганічных міфаў, якія дайшлі да нашых дзён. Такія легенды нельга ў поўнай меры называць міфалагічнымі.

Што датычыцца будовы свету, то па адной з версій нашых продкі верылі, што Бог усталяваў Зямлю на рыбе, якая плавае ў моры. Калі рыба нырае, пачынае ісці дождж, калі мяняе сваё месца знаходжання ці рухаецца, – зямля трасецца.

Міфы пра паходжанне Зямлі існавалі ва ўсіх народаў. Таццяна Іванаўна Шамякіна піша: «Праславяне ўяўлялі Зямлю ў выглядзе жаўтка, абкружанага, як бялком, вадой з усіх бакоў. Але ў больш архаічных варыянтах Сусвет бачыўся залатым яечкам, што і адлюстравала вядомая дзіцячая казка "Курка-Рабка"» [57, с. 17].

Старажытным славянам зямля здавалася плоскай і стварала адну сістэму з небам, якое пачыналася і заканчвалася там, дзе ўставала і садзілася сонца. Прычым нябёсаў па розных сведчаннях сем ці дванаццаць. Гэтыя лічбы, дарэчы, з'яўляюцца сакральнымі.

У старажытных славян існуе таксама астральны міф, які вельмі нагадвае стварэнне свету па поглядах скандынаваў. У Старэйшай і Малодшай Эдах распавядаецца пра сусветнае дрэва Ігдрасіль, з якога, згодна з вераваннямі скандынаўскіх народаў, пачаўся свет.

Карані яго знаходзяцца ў ніжэйшым свеце, які мае назву Хэльхейм, ствол – свет людзей – Мідгарт, лісце і галіны – свет багоў – Асгарт. У славян яно называецца Дрэвам жыцця – гэта важны для народа сімвал.

Паводле энцыклапедычнага слоўніка «Славянская міфалогія», «Сусветнае дрэва, ці дрэва жыцця – гэта вось свету, яго цэнтр і адлюстраванне ў агульным. Крона яго дасягае нябёсаў, карані – пекла. Гэты вобраз характэрны для загадак і замоў, у якіх адлюстроўваюцца не толькі прасторавыя, але і часавыя каардынаты» [48, с. 261].

У замовах Сусветнае дрэва стаіць у цэнтры свету – на востраве сярод акіяна. Лічылася, што на Сусветным дрэве жывуць святыя – Багародзіца,

Параскева і іншыя, а каля яго каранёў – дэманічныя істоты, напрыклад, чорт на ланцугах і змяя.

Часцей за ўсё дрэва жыцця з'яўляецца дубам, бярозай, яблыняй, сасной ці рабінай. Сусветнае дрэва аб'ядноўвае явь (свет людзей), правь (нябесны свет) і навь (іншы свет, дзе жывуць душы памерлых).

У міфалогіі Сусветнае дрэва можа яшчэ называцца "вырй" (амаль што беларускае вырай), лічыцца месцам, куды адлятаюць душы памерлых і пералётныя птушкі. Гэта сведчыць пра цесную сувязь касмалагічных і эсхаталагічных уяўленняў у міфалагічнай свядомасці славян.

Разнастайнае і шматграннае разуменне міфалагемы Зямлі было ў беларусаў заўсёды. У адных выпадках зямля разглядалася як аб'ект касмалогіі і тады яна была такім жа касмічным аб'ектам, як і сонца, месяц, зоркі.

У іншых выпадках яна асэнсоўвалася як аснова жыцця і памірання прыроды, а значыць разам з сонцам фарміруе пару і выступае аб'ектам змены сезонаў. У яшчэ адным тлумачэнні зямля з'яўляецца асновай жыцця, але ўжо чалавека ў прыродзе – гэта тая сіла, якая яго корміць.

Адсюль самы распаўсюджаны вобраз зямлі-карміцелькі ў народнай свядомасці. «Зямля – гэта агульны чалавечы Дом. Пра ўтварэнне людзей з зямлі, са жвіру гавораць многія міфы. Само слова «adam» па-старажытнаўрэйску азначае «зямля»» [56, с. 54].

Лацінскае «homo» (чалавек) таксама звязана з «humus» (зямля). Ёсць і іншае тлумачэнне слова «Адам»: «ад», «адзі» – «першы», на арамейскай мове – «адзін» (і беларускае ж «адзін» з коренем «ад»), на асірыйскай – «бацька».

У прынцыпе, атрымліваецца так, што ўсе вобразы суадносяцца з вобразам Першага. Сувязь яго з зямлёй адбілася ў самых розных народных звычаях. Калі чалавек едзе ў чужую старану, ён бярэ з сабой жменьку зямлі з роднага двара.

Існуе вера ў тое, што ён тады будзе здаровы і жыць будзе добра. Калі чалавек памірае не дома, а пахаваны ўдалечыні, родныя могуць пакласці крыху зямлі з радзімы на магілу, што для іх вельмі важна.

Зямля параджае багатыя раслінны і жывёльны свет, корміць людзей хлебам, а значыць дае выток жыццёвай сілы, энергіі, здароўя, корміць усё існае. Яе называлі і называюць Маці-Зямля, Зямля-карміцелька.

Як ужо было сказана, старажытныя славяне ўяўлялі, што Зямля і Неба ствараюць адзінае цэлае. Неба ўвасабляла мужчынскі пачатак. Ідэя ўрадлівасці – гэта зліццё мужчынскага і жаночага пачаткаў.

У зімовы час Зямля замірала, і толькі дзякуючы промням яснага сонца і жыццядайным кроплям дажджу яна абмывалася. Вось што на гэты конт гаворыць энцыклапедычны слоўнік «Славянская міфалогія»: «У рэканструяванай беларускімі вучонымі крывіцкай міфалогіі першабытны

Хаос адлюстроўваецца як "сівыя імгняныя прасторы" над бязмежным морам» [48, с. 180].

Першабагіня ЖЫВА-КАЛЯДА апладняе бясплоднае мора, уносіць у яго жыццё. Магчыма, гэтая міфалагема – дастаткова позняе запазычанне з Бібліі, дзе Дух Божы носіцца над вадой, дорачы ёй жыццё.

Але ж і ў самой Кнізе Быцця выкарыстаны надзвычай старажытны матыў, распаўсюджаны, відаць, па вялізнай тэрыторыі Еўропы і Азіі, – матыў узнікнення жыцця, часам нават самой зямлі, з вады. Трывалы выраз "маці – сырая зямля" падкрэслівае непарыўную сувязь зямлі і вады і адначасова звязаны з жаночым пачаткам прыроды.

Па сцвярджэнні А. М. Афанасьева, «прызнаючы Неба і Зямлю шлюбнай парай, першабытныя плямёны ў дажджы, які падаў з паветраных вышынь на поле і нівы, павінны былі ўбачыць мужчынскае семя, якое вылівалася нябесным богам на сваю сяброўку; прымаючы гэта семя, апладняючыся ім, Зямля зацяжарвае, нараджае са сваіх нетраў багатыя, раскошныя плады і сілкуе імі ўсё існае...» [3, с. 24].

Сіла неба амаль выключна прысвойвалася боствам веснавых навальніц. Сярод іх у славян быў Пярун. Да бостваў і «звярталіся з малітвамі аб ураджаі, у гонар іх выконваліся на раллі і жніве рэлігійныя абрады, ад іх непасрэднага ўдзелу залежалі поспехі земляробства».

Аляксандр Мікалаевіч Афанасьеў таксама дадае, што ўяўленне пра міфалагему Зямлі, якое склалася ў славян, істотна дапаўняецца своеасаблівымі «партрэтнымі» рысамі: «На старажытнай паэтычнай мове травы, кветкі, хмызнякі і дрэвы называліся валасамі зямлі» [3, с. 10].

Прызнаючы зямлю за жывую істоту, якая дзейнічае самастойна (яна нараджае са свайго мацярынскага ўлоння, п'е дажджавую вадку, дрыжыць пры землятрусах, засынае зімою і абуджаецца са зваротам вясны), першабытныя плямёны параўноўвалі шырокія прасторы сушы з волатаўскім целам.

У цвёрдых скалах і каменнях бачылі яе косці, у вадзе – кроў, у драўляных каранях – жылы і, нарэшце, у травах і раслінах – валасы. Такое антрапаморфнае ўяўленне пра Зямлю сведчыць пра глыбокую повязь чалавека з прыродай у міфалагічнай свядомасці.

А чаму ж зямля часта называецца сырой? Зразумела, гэта паказчык непасрэднай сувязі зямлі з вадой. Па ўяўленнях палешукоў, «зямля стаіць на вадзе, а вада на зямлі. Далека е край зямлі, дзе зямля сходзіцца з небам, але ніхто туды не даходзіў, бо там вельмі гарача» [47, с. 227].

Вядома, што шматлікія народы, у тым ліку і славяне, называлі зямлю не інакш, як Маці. Маці-Зямля адлюстроўвала паняцці не толькі пачатку і канца жыцця, але і само жыццё як з'яву.

Захавалася шмат легендаў і паданняў на гэтую тэму. Як прыклад возьмем урывак легенды, запісанай ад А. Пажарыцкай з Нараўлянскага раёна, якая пераняла яе ад старца-песняра Арсена ў 1918 годзе: «Галоўнымі багамі на Зямлі з'яўляюцца Светлае сонца і Маці-Зямля-Карміцелька. Ад іх пайшло ўсё жыццё на зямлі» [47, с. 113–114].

Іх дзеці – Ярыла і жытняя Баба – глядзяць за ўродам жыта, пшаніцы і ўсялякай пашніцы. У Ярылы і Жытняй Бабы былі свае дзеці – ураджай Жыцень, ураджай Спарыш, ураджай Рай, ураджай Багач.

Галоўным богам сярод людзей і ў прыродзе з'яўляюцца Светлае сонейка і Маці-Зямля сырая. Яны нарадзілі ўсіх людзей і ўсю прыроду. Усе багі – татарскія, японскія, германскія, кітайскія – падпарадкоўваюцца богу Сонца.

Бог Сонца і Маці-Зямля даюць людзям усё: хлеб і ваду, цяпло і святло, рэчкі і азёры, пашні і лясы. Шмат выяў гэтых двух галоўных багоў захавалася ў беларускім арнаменце, у праватнасці, у ткацтве і вышыўцы.

Дарэчы, міфалагему Зямлі звязваюць не толькі з Вадой, але і з Поўняй і Сонцам. Амаль што ўсе ўяўленні пра Поўню падводзяць да высновы, што яна – маці Зямлі (слова «Luna», магчыма, паходзіць ад «лона», «улонне»).

Існуе нават такое меркаванне, што жыццё на Месяцы ўзнікла раней, чым на Зямлі, і толькі пазней ён перадаў свае жыццятворныя пачаткі на Зямлю, а сам застаўся мёртвым. І Месяц атручвае маладую Зямлю.

Гэта і добра і дрэнна адначасова (для параўнання, трава і расліны нідзе так добра не растуць, як на могілках, між тым трупная атрута нясе хваробы і смерць). Такім чынам, Зямля з'яўляецца як бы параджэннем Поўні.

«У грэкаў серпik маладога месяца быў сімвалам Царыцы Нябеснай – Артэміды, бо яе брат Апалон у класічны перыяд набыў функцыі Сонца. Бясшлюбнасць брата ды сястры як бы падкрэслівала іх касмічную адзіноту» [57, с. 18].

Вось што гавораць даследчыкі пра арнамент Сонца і Зямлі, што яшчэ раз сцвярджае іх непарыўную блізкасць: «Матыў сонца мае выгляд ромба з промнямі ў бакі, а матыў зямлі – такі ж ромб, але з промнямі ўнутры. Беларускія майстры кампанавалі малюнак, дзе адзін матыў аб'ядноўваецца з другім, у выніку чаго атрымліваецца ўзор, які сімвалізуе яднанне Зямлі і Сонца» [23, с. 116].

Людзі шанавалі Зямлю, і з гэтым цяжка не пагадзіцца. Такое шанаванне адлюстроўвалася як у рэдкіх абрадах, так і ў штодзённых справах: зямныя паклоны, якія, здаецца, адрасаваныя больш самой Зямлі, але рабіліся ў падзяку добрым людзям.

Ці, напрыклад, падчас клятвы людзі елі зямлю або цалавалі яе. Рабілася гэта не толькі дзеля замацавання слоў абяцання, але і калі чалавек,

пакрыўдзіўшы каго-небудзь з блізкіх, прасіў даравання, то ён у знак свайго шчырага раскаяння павінен быў пацалаваць зямлю пад нагамі.

Вядома, такая моц, як у зямлі, выкарыстоўвалася ў розных рытуалах, абярэгах. Не проста так да сённяшняга часу лічыцца, што родная зямелька надае людзям сілу.

Ірына Валер'еўна Казакова піша: «Універсальнасць і ўнікальнасць вобраза Маці-Зямлі заключаецца ў тым, што ён многія стагоддзі чырвонай істужкай праходзіў праз усю славянскую культуру, застаючыся пры гэтым нязменным вытокаў маральна-этычнага вопыту» [20, с. 67].

З прыняццем хрысціянства на Русі язычніцкі культ пакланення Маці-Зямлі трансфармаваўся ў рэлігійны культ аскетызму ("землянога" існавання) як найвышэйшай праявы рэлігійнага подзвігу.

Такім чынам, вобраз Зямлі, увасоблены ў вераваннях, фальклоры, з'яўляецца носбітам маральна-этычных каштоўнасцей найперш сельскага грамадства. Само земляробства (род дзейнасці старажытных славян) сёння разглядаецца як асаблівы від узаемадзеяння чалавека і прыроды.

Пастаянная прыналежнасць да жывога свету, усведамленне творчай жыццёвай сілы чалавечай працы і цэнтральнае становішча хлебараба ў сістэме каштоўнасцей, пачуццё непасрэднай асабістай і калектыўнай адказнасці за жыццё арганічнай прыроды – гэтыя і іншыя складнікі маральнага аблічча чалавека глыбока ўвайшлі ў аснову яго жыццядзейнасці.

Глыбокае разуменне міфалагемы Зямлі дазваляе нам убачыць, наколькі цесна яна звязана з фарміраваннем нацыянальнага характару беларусаў, іх светапогляду і сістэмы каштоўнасцей. Зямля ў міфалагічнай свядомасці нашых продкаў – гэта не проста тэрыторыя пражывання ці рэсурс для здабывання ежы, а жывая істота, з якой чалавек знаходзіцца ў пастаянным дыялогу.

Вобраз Маці-Зямлі становіцца архетыпічнай асновай для развіцця патрыятычных пачуццяў, паколькі любоў да Радзімы ў беларускай культуры непарыўна звязана з любоўю да роднай зямлі. Гэта дазваляе выкарыстоўваць фальклорныя творы, у якіх адлюстравана міфалагема Зямлі, як эфектыўны сродак патрыятычнага выхавання, што асабліва актуальна ў кантэксце сучасных задач па захаванню і развіццю нацыянальнай культуры.

ГЛАВА 2

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР – АДЛЮСТРАВАННЕ АДНОСІН ДА РОДНАЙ ЗЯМЛІ, ЯК ДА МАЦІ

2.1 Адлюстраванне міфалагемы Зямлі ў разнастайных відах, жанрах беларускага фальклору і літаратуры

Даследаванне адлюстравання міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры набывае асаблівую актуальнасць у кантэксце сучасных працэсаў захавання нацыянальнай культурнай спадчыны і выхавання патрыятызму. Вобраз Маці-Зямлі, які займае цэнтральнае месца ў светапоглядзе беларусаў, з'яўляецца адным з ключавых элементаў нацыянальнай самаідэнтыфікацыі. Праз разнастайныя жанры фальклору перадаецца глыбокае паважлівае стаўленне да зямлі як крыніцы жыцця, урадлівасці, дабрабыту, а таксама як сімвала радзімы, якую трэба шанаваць і абараняць. Вывучэнне гэтай міфалагемы дазваляе не толькі зразумець светапогляд нашых продкаў, але і выявіць карані традыцыйных каштоўнасцей, якія застаюцца актуальнымі і ў сучасным грамадстве.

1. Асноўныя напрамкі адлюстравання міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры і літаратуры:

2. Вобраз Зямлі ў абрадавым фальклоры – у каляндарных і сямейных абрадах зямля выступае як жывая істота, з якой чалавек устанаўлівае сакральны кантакт. Абрадавыя дзеянні, звязаныя з зямлёй, адлюстроўваюць веру ў яе жыватворную сілу і здольнасць уплываць на лёс чалавека. Гэта праяўляецца ў рытуалах першай вясенняй аранкі, засявання, збору ўраджаю, а таксама ў вясельных і пахавальных абрадах.

3. Зямля ў замовах і заклінаннях – у магічных тэкстах зямля выступае як крыніца сілы і аб'ект звароту для атрымання дапамогі ў лячэнні, абароне, дасягненні поспеху. Замовы, звязаныя з зямлёй, часта ўтрымліваюць формулы звароту да «Маці-сырой зямлі» як да жывой істоты, здольнай пачуць і дапамагчы. Такія тэксты адлюстроўваюць веру ў цесную сувязь чалавека з зямлёй і яе магічныя ўласцівасці.

4. Міфалагема Зямлі ў казках і легендах – у наратыўных жанрах фальклору зямля часта выступае як першаэлемент стварэння свету, крыніца багацця і ўрадлівасці. Казкі і легенды апавядаюць пра паходжанне зямлі, яе ўзаемадзеянне з іншымі стыхіямі, а таксама пра яе ролю ў жыцці людзей, якія атрымліваюць ад яе дапамогу ці пакаранне ў залежнасці ад сваіх учынкаў.

5. Зямля ў прыказках і прымаўках – у малых жанрах фальклору зямля прадстаўлена як аснова дабрабыту, крыніца мудрасці і маральны арыенцір. Прыказкі і прымаўкі пра зямлю адлюстроўваюць народныя ўяўленні пра яе каштоўнасць, святасць, а таксама пра правілы паводзін чалавека ў адносінах да зямлі, якія забяспечваюць гарманічнае суіснаванне.

6. Вобраз Зямлі ў народных песнях – у песенным фальклору зямля выступае як аб'ект любові, клопату, а таксама як сімвал радзімы і сувязі з продкамі. Працоўныя, каляндарныя, лірычныя песні ўтрымліваюць шматлікія звароты да зямлі, апісанні яе ўрадлівасці, прыгажосці, а таксама выяўляюць эмацыйную сувязь чалавека з роднай зямлёй.

7. Міфалагема Зямлі ў народнай медыцыне – у народных лекавых практыках зямля выкарыстоўваецца як сродак лячэння, абароны ад хвароб і негатыўных уплываў. Рытуалы, звязаныя з выкарыстаннем зямлі ў лячэбных мэтах, адлюстроўваюць веру ў яе ачышчальныя і аздараўляльныя ўласцівасці, здольнасць забіраць хваробы і надаваць сілу.

8. Адлюстраванне вобраза Зямлі ў літаратуры – у мастацкай літаратуры міфалагема Зямлі трансфармуецца і набывае новыя сэнсы, захоўваючы пры гэтым сувязь з традыцыйнымі народнымі ўяўленнямі. Беларускія пісьменнікі і паэты звяртаюцца да вобраза Зямлі як сімвала радзімы, крыніцы натхнення, духоўнай апоры, а таксама выкарыстоўваюць яго для асэнсавання нацыянальнай гісторыі і ідэнтычнасці.

Разгледзім больш падрабязна кожны з гэтых напрамкаў, каб зразумець, як міфалагема Зямлі ўвасабляецца ў розных жанрах беларускага фальклору і літаратуры.

Абрадавы фальклор беларусаў захавалі найбольш старажытныя ўяўленні пра зямлю як жывую істоту, з якой чалавек устанаўлівае сакральныя адносіны. У каляндарных абрадах, звязаных з земляробчым цыклам, зямля выступае як аб'ект рытуальных дзеянняў, накіраваных на забеспячэнне яе ўрадлівасці і атрыманне добрага ўраджаю.

Асабліва яскрава гэта праяўляецца ў веснавых абрадах, калі пасля зімовага сну зямля «абуджаецца» і патрабуе асаблівай увагі. На Беларусі існавалі спецыяльныя рытуалы першай вясенняй аранкі, падчас якіх гаспадар выконваў шэраг магічных дзеянняў: клаў на зямлю хлеб, соль, яйкі, абліваў яе вадой, прамаўляў замовы. Гэтыя дзеянні сімвалізавалі «карміленне» зямлі, усталяванне з ёй дагавору аб узаемадапамозе.

У абрадзе першай баразны, які традыцыйна выконваўся на Юр'я (6 мая), гаспадар звяртаўся да зямлі з просьбай аб урадлівасці: «Зямля-матухна, дай ураджаю на жыта-пшаніцу, на ўсякую пшаніцу». Пры гэтым ён мог класці ў першую баразну яйка як сімвал жыцця і ўрадлівасці. У некаторых рэгіёнах Беларусі існаваў звычай, калі гаспадар перад пачаткам сяўбы здымаў шапку, кланяўся зямлі і прасіў у яе дазволу на працу [34, с. 156].

Асаблівае значэнне мела зямля ў купальскіх абрадах. Лічылася, што ў ноч на Купалле зямля раскрывае свае скарбы, паказвае чароўныя зёлкі, надзяляе людзей асаблівай сілай. У гэты час дзяўчаты збіралі лекавыя травы, качаліся па расе, каб атрымаць ад зямлі здароўе і прыгажосць. Існавалі павер'і, што ў купальскую ноч зямля «гаворыць», і той, хто пачуе яе голас, даведаецца пра схаваныя скарбы.

У жніўных абрадах таксама прасочваецца шанаванне зямлі. Пасля заканчэння жніва пакідалі на полі «бараду» – невялікі пучок незжатых каласоў, які сімвалізаваў падзяку зямлі за ўраджай і забеспячэнне яе сілы на наступны год. Жнеі кланяліся полю, дзякавалі яму за дары, спявалі спецыяльныя песні: «Дзякуй полю, што нас карміла, дзякуй ніўцы, што нас паіла» [1, с. 45].

У сямейных абрадах, асабліва ў вясельных і пахавальных, зямля таксама мела важнае значэнне. Падчас вяселля маладых сустракалі хлебам-соллю на ручніку, які расцілалі на зямлі, што сімвалізавала іх сувязь з роднай зямлёй і продкамі. У некаторых рэгіёнах існаваў звычай, калі маладыя становіліся на зямлю босымі нагамі, каб атрымаць ад яе сілу і благаслаўненне.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Даследаванне міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры выявіла яе фундаментальную ролю ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці і патрыятычнага выхавання. Праведзены аналіз дазваляе зрабіць наступныя высновы па кожнай з глаў работы.

У першай главе мы даследавалі тэарэтычныя асновы паняцця міфалагемы і канцэпт Зямлі ў свядомасці нашых продкаў. Міфалагема Зямлі ў беларускай культуры мае шматгранны характар, спалучаючы ў сабе касмаганічныя ўяўленні і практычныя веды земляробаў. Старажытныя беларусы верылі, што «зямля стаіць на вадзе, а вада на зямлі», што «далека е край зямлі, дзе зямля сходзіцца з небам, але ніхто туды не даходзіў, бо там вельмі гарача». Гэтыя ўяўленні, зафіксаваныя А.К. Сержпутоўскім у працы «Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў», дэманструюць спробы нашых продкаў растлумачыць светабудову.

Асаблівае месца ў міфалагічнай свядомасці беларусаў займае вобраз Маці-Зямлі. Як сведчыць легенда, запісаная ад А. Пажарыцкай з Нараўлянскага раёна: «Галоўнымі багамі на Зямлі з'яўляюцца Светлае сонца і Маці-Зямля-Карміцелька. Ад іх пайшло ўсё жыццё на зямлі». Гэта адлюстроўвае глыбокае разуменне зямлі як крыніцы жыцця, як маці ўсяго жывога.

Сувязь Зямлі з іншымі стыхіямі таксама знайшла адлюстраванне ў міфалагічных уяўленнях беларусаў. Паводле А.М. Афанасьева, «прызнаючы Неба і Зямлю шлюбнай парай, першабытныя плямёны ў дажджы, які падаў з паветраных вышынь на поле і нівы, павінны былі ўбачыць мужчынскае семя, якое вылівалася нябесным богам на сваю сяброўку; прымаючы гэта семя, апладняючыся ім, Зямля зацяжарвае, нараджае са сваіх нетраў багатыя, раскошныя плады і сілкуе імі ўсё існае...». Гэта метафарычнае ўяўленне адлюстроўвае разуменне прыродных цыклаў і ўзаемасувязі ўсіх элементаў прыроды.

У другой главе мы прааналізавалі адлюстраванне міфалагемы Зямлі ў розных жанрах беларускага фальклору. Абрадавы фальклор беларусаў захаваў найбольш старажытныя ўяўленні пра зямлю як жывую істоту. У абразе першай баразны, які традыцыйна выконваўся на Юр'я (6 мая), гаспадар звяртаўся да зямлі з просьбай: «Зямля-матухна, дай ураджаю на жыта-пшаніцу, на ўсякую пашніцу». Пры гэтым ён клаў у першую баразну яйка як сімвал жыцця і ўрадлівасці.

У купальскіх абрадах зямля набывала асаблівую сілу. Лічылася, што ў ноч на Купалле зямля раскрывае свае скарбы, паказвае чароўныя зёлкі,

надзяляе людзей асаблівай сілай. Дзяўчаты збіралі лекавыя травы, качаліся па расе, каб атрымаць ад зямлі здароўе і прыгажосць. Існавалі павер'і, што ў купальскую ноч зямля «гаворыць», і той, хто пачуе яе голас, даведаецца пра схаваныя скарбы.

У жніўных абрадах таксама прасочваецца шанаванне зямлі. Пасля заканчэння жніва пакідалі на полі «бараду» – невялікі пучок незжатых каласоў, які сімвалізаваў падзяку зямлі за ўраджай. Жнеі кланяліся полю, дзякавалі яму за дары, спявалі: «Дзякуй полю, што нас карміла, дзякуй ніўцы, што нас паіла».

У замовах і заклінаннях зямля выступае як крыніца здароўя і жыццёвай сілы. У залове ад сурокаў гаворыцца: «Вадзіца-крыніца! Іярданьніца-ачышчальніца! Хадзіла па мхах, па лясх, па горах, пясках. Прахадзіла шэрую зямлю, красную зямлю, белую зямлю, чорную зямлю». У гэтым тэксце пералічваюцца розныя віды зямлі, кожны з якіх мае сваю магічную сілу.

У казках і легендах зямля часта выступае як першаэлемент стварэння свету. Цікавай з'яўляецца легенда пра тое, як Бог стварыў зямлю з пяску, які д'ябал дастаў з дна мора. Паводле гэтай легенды, Бог паслаў д'ябла на дно мора, каб той дастаў жменю пяску. Д'ябал нырнуў, набраў пяску, але калі вынырнуў, то схаваў частку пяску за шчаку. Бог блаславіў пясок, і ён пачаў расці, утвараючы сушу. Але і пясок, схаваны д'яблам, таксама пачаў расці, раздзіраючы яму шчаку. Д'ябал быў вымушаны выплюнуць гэты пясок, з якога ўтварыліся горы і камяні.

У прыказках і прымаўках зямля прадстаўлена як аснова дабрабыту і маральны арыенцір: «Зямля – маці, а хлеб – бацька», «Зямля – карміцелька, вада – паіцелька», «Зямля – усяму пачатак». Гэтыя выслоўі адлюстроўваюць глыбокае разуменне таго, што менавіта зямля з'яўляецца асновай існавання чалавека.

У народных песнях зямля выступае як аб'ект любові і клопату. У песні «Ой, рэчанька, рэчанька» апяваецца прыгажосць роднай зямлі: «Ой, рэчанька, рэчанька, чаму ж ты так цячэш? Ой, чаму ж ты, рэчанька, так ціхенька журчыш?» Гэтая песня вучыць любіць і цаніць прыроду, беражліва ставіцца да яе.

У народнай медыцыне зямля выкарыстоўвалася як сродак лячэння. Пры галаўным болі, высокай тэмпературы, запаленні суставаў на хворае месца прыкладалі зямлю, загорнутую ў тканіну. Лічылася, што зямля «выцягвае» хваробу, забірае яе ў сябе. Існаваў таксама абрад «прыкладання да зямлі»: калі чалавек доўга хварэў, яго выносілі на двор і клалі на зямлю, каб ён «набраўся сілы».

У трэцяй главе мы даследавалі ролю фальклору ў выхаванні патрыятызму і пераадоленні культурнага крызісу. Фальклор з'яўляецца

важным сродкам патрыятычнага выхавання, дапамагае фарміраваць любоў да роднай зямлі, яе прыроды, гісторыі і культуры.

Беларускія гістарычныя песні адыгрываюць асаблівую ролю ў патрыятычным выхаванні. Песня «Ой, у полі дуб зялёны» апавядае пра барацьбу беларускага народа супраць захопнікаў: «Ой, у полі дуб зялёны, пад тым дубам казак забіты, казак забіты, ў галовачку параніты». Гэтая песня фарміруе гонар за гераічнае мінулае свайго народа, яго мужнасць і стойкасць.

Легенды пра выдатных гістарычных асоб таксама маюць вялікі патрыятычны патэнцыял. Легенда пра Рагнеду распавядае пра мужную полацкую князёўну, якая не скарылася перад захопнікамі і захавала годнасць і гонар. Легенда пра Усяслава Чарадзея распавядае пра полацкага князя, які пабудаваў у Полацку Сафійскі сабор, які стаў сімвалам беларускай дзяржаўнасці і культуры.

Фальклор таксама з'яўляецца важным сродкам сацыялізацыі і адаптацыі асобы. Беларускія народныя гульні, такія як «Жмуркі», «Краскі», «Гусі-лебедзі», дапамагаюць дзецям засвоіць правілы паводзін у групе, навучыцца супрацоўнічаць з іншымі, вырашаць канфлікты, прымаць рашэнні.

Беларускія народныя абрады таксама маюць вялікі сацыялізуючы патэнцыял. Вясельны абрад дапамагае маладым людзям зразумець іх новыя сацыяльныя ролі і абавязкі. Абрад «пасадку» сімвалізуе пераход маладых у новы сацыяльны статус, абрад «выкупу нявесты» сімвалізуе гатоўнасць жаніха клапаціцца пра нявесту.

Фальклор з'яўляецца важным сродкам экалагічнага выхавання, дапамагае фарміраваць экалагічную свядомасць, беражлівыя адносіны да прыроды. Беларускія народныя прыкметы, такія як «Калі ластаўкі нізка лятаюць – будзе дождж», «Калі вароны каркаюць – будзе снег», дапамагаюць чалавеку зразумець прыродныя з'явы, прадказваць надвор'е.

Легенды пра паходжанне раслін і жывёл таксама маюць вялікі экалагічны патэнцыял. Легенда пра зязюлю распавядае пра дзяўчыну, якая ператварылася ў птушку ад гора пасля смерці брата. З тых часоў зязюля кукуе, нібы плача па брату. Гэтая легенда вучыць беражліва ставіцца да птушак, не прычыняць ім шкоды.

У сучасных умовах глабалізацыі і культурнай уніфікацыі фальклор дапамагае захаваць культурную разнастайнасць, нацыянальную самабытнасць. Сучасныя беларускія фальклорныя ансамблі, такія як «Песняры», «Бяседа», «Харошкі», актыўна выкарыстоўваюць элементы фальклору ў сваёй творчасці. Іх песні «Александрына», «Касіў Ясь канюшыну», «Вераніка» сталі сапраўднымі хітамі і дапамаглі папулярызаваць беларускую народную музыку.

Сучасныя беларускія пісьменнікі таксама актыўна выкарыстоўваюць фальклорныя матывы і вобразы ў сваёй творчасці. Уладзімір Караткевіч у сваіх творах «Дзікае паляванне караля Стаха», «Чорны замак Альшанскі» выкарыстоўваў беларускія народныя легенды і паданні, што дапамагло яму стварыць непаўторны нацыянальны каларыт.

Такім чынам, міфалагема Зямлі ў беларускім фальклоры – гэта шматгранны вобраз, які адлюстроўвае глыбокую сувязь беларусаў з роднай зямлёй, іх светапогляд, каштоўнасці, традыцыі. Зямля ў беларускай культуры – гэта не проста фізічная прастора ці прыродны рэсурс, але і складаны культурны канцэпт, які ўключае ў сябе шматлікія сэнсы і значэнні.

Вывучэнне міфалагемы Зямлі ў беларускім фальклоры дазваляе глыбей зразумець нацыянальны характар беларусаў, іх адносіны да прыроды, да роднай зямлі, да жыцця і смерці. Гэта таксама дапамагае зразумець вытокі патрыятызму, любові да Радзімы, якія з'яўляюцца важнымі каштоўнасцямі беларускай культуры.

У сучасных умовах, калі патрыятычнае выхаванне з'яўляецца адным з прыярытэтных напрамкаў дзяржаўнай палітыкі, вывучэнне і выкарыстанне фальклорнай спадчыны, у тым ліку міфалагемы Зямлі, набывае асаблівую значнасць і актуальнасць. Фальклор дапамагае фарміраваць нацыянальную самасвядомасць, любоў да роднай зямлі, павагу да гісторыі і культуры свайго народа.

Беларускі фальклор – гэта невычэрпная крыніца народнай мудрасці, якая захоўвае ў сабе багаты вопыт нашых продкаў, іх светапогляд, каштоўнасці, традыцыі і звычаі. Ён з'яўляецца важнай часткай нацыянальнай культуры, яе асновай і крыніцай. Вывучэнне і захаванне фальклору дапамагае захаваць нацыянальную самабытнасць, супрацьстаяць працэсам глабалізацыі і ўніфікацыі культуры.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Аляхновіч, А. М. Анталогія беларускай народнай песні : збор узораў народнапесеннай культуры беларусаў / А. М. Аляхновіч // Культура Беларусі : энцыкл. : у 6 т. / Рэдкал.: Т. У. Бялова (гал. рэд.), Б. У. Святлоў [і інш.]. – Мінск, 2010. – Т. 1. – 170 с.
2. Анікін, В. П. Тэорыя фальклору: курс лекцый / В. П. Анікін. – М.: КДУ, 2007. – 432 с.
3. Афанасьев, А. Н. Поэтические воззрения славян на природу : в 3 т. Т. 1 / А. Н. Афанасьев ; гл. ред. Н. Волочаева. – М., 1865. – 800 с.
4. Афанасьев, А. Н. Происхождение мифа : статьи по фольклору, этнографии и мифологии / А. Н. Афанасьев ; сост., подгот. текста, ст. и коммент. А. Л. Топоркова. – М. : изд-во «Индрик», 1996. – 638 с.
5. Афанасьёў, А. М. Паэтычныя погляды славян на прыроду: у 3 т. / А. М. Афанасьёў. – М.: Індрык, 2013. – Т. 1. – 384 с.
6. Байбурын, А. К. Рытуал у традыцыйнай культуры: структурна-семантычны аналіз усходнеславянскіх абрадаў / А. К. Байбурын. – СПб.: Навука, 1993. – 240 с.
7. Библиотека литературы Древней Руси / РАН, Ин-т рус. лит. (Пушкинский дом) ; под. ред. Д. С. Лихачева [и др.]. – СПб. : Наука, 1997. – Т. 3: XI–XII века. – 1999. – 413 с.
8. Боров, Ю. Б. Эстетика : в 2 т. Т. 2 / Ю. Б. Боров. – Смоленск : Русич, 1997. – 640 с.
9. Буслаеў, Ф. І. Народная паэзія: гістарычныя нарысы / Ф. І. Буслаеў. – СПб.: Аўрора, 2003. – 418 с.
10. Вясёлоўскі, А. М. Гістарычная паэтыка / А. М. Вясёлоўскі. – М.: Вышэйшая школа, 1989. – 406 с.
11. Грицкевич, В. П. С факелом Гиппократа: из истории белорусской медицины / В. П. Грицкевич. – Минск : Навука і тэхніка, 1987. – 271 с.
12. Гулак, Н. А. Беларускі ваенны фальклор: эвалюцыя, міфасемантыка, паэтыка / Н. А. Гулак. – Мінск : РІВШ, 2022. – 240 с.
13. Гусеў, В. Я. Эстэтыка фальклору / В. Я. Гусеў. – Л.: Навука, 1967. – 319 с.
14. Дандзіс, А. Фальклор: семіётыка і/або псіхааналіз / А. Дандзіс; пер. з англ. – М.: Усходная літаратура, 2003. – 279 с.
15. Диалектика мифа : доп. к «Диалектике мифа» / А. Ф. Лосев. – М. : Изд. Мысль, 2001. – 559 с.

